

QO‘QON XONLIGINING MA‘RIFAT VA SIYOSAT DAVRI

Abdusalamova Shahida Kamiljanovna

Sanoat dizayni kafedrası v.b. dotsenti

Abdumuminova Malika Jaxongir qizi

Sanoat dizayni kafedrası talabasi

**O‘zbekiston Respublikasi, Toshkent Shahri Islom Karimov Nomidagi
Toshkent Davlat Texnika Universiteti**

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XIX asrning birinchi yarmida Qo‘qon xonligida kechgan siyosiy-ijtimoiy va madaniy-ma‘rifiy jarayonlar Amir Umarxon hamda Nodirabegim faoliyati misolida tadqiq etiladi. Maqolada Umarxonning davlat mustaqilligini mustahkamlash borasidagi harbiy yurishlari, infratuzilmani rivojlantirishi va markazlashgan boshqaruv tizimini yaratishdagi o‘rni yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Qo‘qon xonligi, Amir Umarxon, Nodirabegim, Nodira, Farg‘ona vodiysi, Madaniyat va adabiyot, She‘riyat, Devonlar, , Harbiy yurishlar, Buxoro, uyg‘onish.*

XIX asrning boshlarida Farg‘ona vodiysi sharqida, ikki tarixiy ruhi — qudratli sarkarda Amir Umarxon bilan nafis fikrli, tilga duoyi she‘riyati bilan tanilgan Nodirabegim — bir zamonning eng yorqin siyosiy-ma‘rifiy uyg‘unligini yaratdilar. Bu uyg‘unlik nafaqat ikki insonning munosabatlaridan iborat edi, balki butun Qo‘qon xonligining ruhiy, siyosiy va madaniy hayotini belgilovchi hayotiy navolar bo‘lib qoldi.

Amir Umarxon — sarkarda va hukmdor sifatida xonlikni ichki tuzumdan boshlab tashqi siyosatga qadar murakkab strategik jarayonlardan olib o‘tdi. Taxtga chiqqanidan so‘ng (1810), u qo‘shnilarga qarshi birin-ketin harbiy yurishlarni boshladi. 1815–1817-yillar oralig‘ida yurishlar natijasida Turkiston shahri va O‘ratepani egalladi. Savdo yo‘llarni takomillashtirish maqsadida karvon saroylar barpo etdi. Bu o‘z navbatida Qo‘qon infrastrukturasi rivojlantirdi. Umarxon davrida xonlikning nufuzi kengayib, markazlashgan davlat tuzumi bo‘la boshladi.

Umarxonning siyosiy strategiyasi — bu qudratni mustahkamlash bilan birga ichki barqarorlikni ta‘minlash edi. U Sirdaryo bo‘yidagi qator harbiy istehkomlar va yo‘llarni yo‘lga qo‘yib, savdo va harbiy yo‘nalishlarni uyg‘unlashtirdi. Shu bilan birga, u davlatni nafaqat qurol bilan, balki ilm-madaniyat bilan ham mustahkamlash yo‘lini tanladi. Madrasalar, masjidlar barpo etildi, ilm-fan rivojlanishiga zamin yaratdi. Umarxon “Amiriy” taxallusi bilan she‘rlar ham yozgan, bu esa uning nafaqat siyosiy arbob, balki ma‘naviy yetuk shaxsligini ham ifodalaydi.

Ammo bu siyosiy-madaniy hayotning markazida Nodirabegim turgan edi — Mohlaroyim nomi bilan tug‘ilgan, lekin she‘riyatda Nodira taxallusi bilan mashhur bo‘lgan ayol. U 1792-yilda Andijon shahrida tug‘ilgan. Nodira nafaqat Umarxonning rafiqasi, balki davlatning ma‘naviy yuragi edi. U Chig‘atoy turkiy va fors tillarida ijod qilib, mehr-shafqat, sadoqat, yurt va ishq haqidagi g‘oyalarni go‘zal ohangda ifoda etgan.

Uning ijodi keng va rang-barang bo‘lib, u “Nodira” va “Komila” taxalluslari bilan g‘azallar bitgan, devonlar tuzgan. Bizgacha yetib kelgan asarlaridan “Devoni Nodira”, ko‘plab g‘azal, muxammas va musaddaslar mashhurdir. Uning g‘azallarida “Sadoqat”, “Vafosiz yor”, “Dil shikoyati”, “Hijron ohanglari” singari mavzular asosiy o‘rin tutadi.

Umarxon va Nodirabegim munosabatlari — bu ikki ulkan ruhning bir-biriga suyanib yashagan yaqinligi edi: biri qudratli hukmdor sifatida davlat yo‘lini belgilasa, ikkinchisi shu yo‘lga ma’naviy ma’no bag‘ishlardi. Umarxonning siyosiy qarorlari ko‘pincha Nodiraning mulohazalari bilan uyg‘unlashar, ular o‘rtasidagi hurmat va muhabbat saroy hayotiga ham, xalq ruhiyatiga ham yorug‘lik olib kirardi.

Umarxon vafot etgach (1822), Nodirabegim siyosat sahnasini tark etmadi. Uning o‘g‘li Muhammad Alixon yosh bo‘lganligi uchun Nodira davlat boshqaruvida bevosita ishtirok etdi. U masjidlar, madrasalar, bozorlar, jamoat inshootlarini qo‘llab-quvvatladi, ilm va adabiyot majlislarini davom ettirdi.

Biroq tarixning shafqatsiz sinovlari yaqin edi. 1842-yilda Buxoro amiri Nasrulloh Qo‘qonga bostirib kirib, Nodirabegim va uning o‘g‘illarini asir oldirdi va qatl qildirdi. Bu bilan bir davr, bir ma’naviy uyg‘onish, bir yorug‘lik sahifasi yopildi.

Shunday qilib, Umarxon va Nodirabegimning davri — Qo‘qon xonligining eng mahobatli va eng insoniy davrlaridan biri bo‘lib, unda siyosat, ma’rifat va muhabbat bir butun bo‘lib yashadi. Bu nomlar bugun ham tarix sahifalarida emas, xalq xotirasida yashaydi.

Xulosa. XIX asr boshlarida Qo‘qon xonligida Amir Umarxon va Nodirabegimning davri siyosat, ma’rifat va madaniyatning uyg‘unlashgan davri bo‘lgan. Umarxon qudratli sarkarda sifatida xonlikni markazlashgan va barqaror davlatga aylantirdi, harbiy yurishlar va savdo yo‘llarini rivojlantirdi. Nodirabegim esa ma’naviy yetuk ayol sifatida she’riyat va adabiyot orqali xalq ruhiyatini boyitdi, davlat boshqaruvida maslahat va ilmiy majlislar orqali ishtirok etdi. Ularning hamkorligi nafaqat shaxsiy munosabatlarga, balki butun xonlikning siyosiy va madaniy hayotiga yorug‘lik kiritdi. Umarxon vafotidan keyin Nodirabegim o‘g‘li yosh bo‘lganligi sababli davlat ishlarida faol bo‘ldi, ammo 1842-yilda Buxoro amiri Nasrulloh tomonidan asir olinib qatl qilinishi bilan bu yorqin davr yakunlandi. Shu tariqa, Umarxon va Nodirabegim Qo‘qon xonligining eng muhim va insoniy davrini yaratgan shaxslar sifatida tarixda qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akhmadov, O. (2005). Qo‘qon xonligi tarixi. Toshkent: Fan.
2. Baratov, S. (2010). Amir Umarxon va uning siyosiy faoliyati. Toshkent: Ma’rifat.
3. Qodirov, T. (2008). Nodirabegim va uning she’riy merosi. Toshkent: Sharq.
4. Mirzaev, I. (2012). Farg‘ona vodiysi va XIX asr siyosiy-madaniy hayoti. Toshkent: Universitet nashri.
5. Sobirov, R. (2001). O‘zbekiston tarixining siyosiy bosqichlari. Toshkent: Fan.
6. Devoni Nodira (tahrirlangan). Toshkent: Akademiya nashri, 1998.